

АГЕНТУРНО-ОПЕРАТИВНА ТА ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ОРГАНІВ МДБ-КДБ УРСР ЩОДО ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ (друга половина ХХ ст.)

Стаття присвячена агентурно-оперативній та профілактичній роботі органів держбезпеки МДБ-КДБ при РМ УРСР щодо громад Євангельських Християн-Баптистів в другій половині ХХ ст. Доведено, що спецслужби ретельно обговорювали, планували та проводили агентурно-оперативну роботу щодо громад Євангельських Християн-Баптистів з метою їх дискредитації, а потім повного закриття їхніх молитовних осередків.

Ключові слова: Євангельські Християн-Баптисти, тоталітарний режим, агентурно-оперативна та профілактична робота, спецслужби МДБ-КДБ.

Аналіз, систематизація та оприлюднення документів ГДА СБУ про агентурно-оперативну та профілактичну роботу Міністерства державної безпеки, а з 1954 р. Комітет державної безпеки при Раді міністрів УРСР (далі –МДБ-КДБ при РМ УРСР) щодо громад Євангельських Християн-Баптистів в II половині ХХ ст. є актуальною і необхідною щодо вивчення проблемою сучасної історичної науки. Адже важливість виявлення та аналіз даних про діяльність спеціальних підрозділів МДБ-КДБ, які займалися справами релігійних конфесій, полягає у не лише в оприлюдненні та поширенні секретної інформації про методи, масштаби, характер та наслідки оперативно-слідчих дій карально-репресивних та правоохоронних органів щодо провідних Протестантських конфесій УРСР, й сприяє запобіганню втручання відповідних органів в роботу Церкви на сучасному етапі. Оприлюднення інформації про злочинну політику радянського режиму проти Християнської церкви, по-новому актуалізують проблему доведення до суспільства, урядів та конфесій в Україні та в світі неможливості співіснування сучасної цивілізації в умовах безкарності злочинів проти людства та людяності, які не мають терміну давнини, але через відсутність покарання та приховування інформації породжують іще більші злочини.

Аналіз модерної історіографії переконує, що вивчення діяльності органів МДБ-КДБ УРСР, які займалися агентурно-оперативною та профілактичною роботою щодо громад ЄХБ в період II половини ХХ ст. лише розпочалося. Окремі аспекти цієї актуальної проблеми були висвітлені в низці узагальнюючих праць з історії громади ЄХБ доби радянського тоталітаризму¹, а також в розвідках про репресії щодо її керівників та активних членів². Водночас, дослідження, яке б комплексно висвітлювало так звану «кухню спецслужб МДБ-КДБ УРСР», які планували, розробляли механізми та їх реалізовували в агентурно-оперативній роботі проти «сектантів» до цього часу немає. Тому ми намагатимемося заповнити цю актуальну лакуну з позицій сучасного бачення, і таким чином досягти мету та дослідницькі завдання.

Метою дослідження є аналіз документів СБУ щодо роботи спецслужб МДБ-КДБ УРСР, які проливають світло на їхню агентурно-оперативну та профілактичну роботу щодо громад баптистського спрямування у період II половини ХХ ст. Згідно мети ставимо такі завдання: висвітлити агентурно-оперативні завдання та профілактичні заходи, які реалізовувалися співробітниками спецслужб щодо протестантських громад УРСР в II половині ХХ ст.; показати планування та масштаби здійснення агентурно-оперативних, репресивно-каральних та підривних заходів щодо керівників та активних членів ЄХБ, які проводилися в другій половині ХХ ст.; проаналізувати результати роботи органів держбезпеки щодо розкладу та ліквідації громад ЄХБ.

У період радянського тоталітаризму спецслужби МДБ-КДБ УРСР розробили низку агентурно-оперативних та профілактичних заходів у боротьбі проти протестантських громад, які успішно реалізовували його співробітники та агенти. Планування та реалізація оперативної роботи щодо «агентурно-оперативної розробки сектантів» спиралася на низку карально-репресивних та профілактичних заходів, які ретельно обговорювалися на спеціальних нарадах, звіти та протоколи з яких були засекречені, і лише нещодавно з них було знято гриф «цілком таємно». Завдяки аналізу такого роду документів можна чітко уявити масштаби роботи слідчих

та карально-репресивних заходів, які проводилися в період II половини ХХ ст. органами МДБ-КДБ щодо активних керівників і членів релігійних конфесій баптистського спрямування.

Очільники тоталітарної держави вважали і переконували своїх громадян, що Протестантська церква – це розсадник і розповсюдник реакційної ідеології, а її члени ведуть антирадянський спосіб життя, тому місія спецслужб і полягала у упокоренні, а далі знищенні її релігійних осередків³.

Ще у період Другої світової війни вождь СРСР Й. Сталін розраховуючи на підтримку віруючих у кровопролитній бійні змінив політику щодо них. Він усвідомив, що лише одним терором та насильством не викоринити Віру людей у Бога, тому вдався до їх «хитрого упокорення» за допомогою розгалуженої системи спеціально підготовлених оперативників та їхньої агентури. Так, у звітах спецслужб вказувалося: «Репресивні заходи щодо керівників і активних учасників сектантських формувань не призводять до повної ліквідації антирадянських підпільних сект і відриву від них віруючих, оскільки після арешту керівників сект, замість них у керівництво стають інші особи, спеціально підготовлені для цієї мети. У зв'язку з цим, поряд з арештами організаторів і керівників сектантських формувань, необхідно посилити антирелігійну пропаганду щодо розкриття реакційної сутності сектантської ідеології»⁴.

У 1946 р. в системі новоутвореного МДБ СРСР та його республіканських відділах були створені 5-ті (оперативні) управління, у складі функціональних підрозділів сформовано і відділ «О» МДБ УРСР, який займався наглядом за релігійними організаціями, сектами, групами тощо⁵.

Аналіз звітів та протоколів нарад спецвідділу «О» свідчить, що головне завдання, яке виконували його штатні працівники полягало не лише в нагляді за діяльністю релігійних організацій та їхній облік, а насамперед у планування та здійсненні агентурно-оперативних, репресивно-каральних та підривних заходів щодо їхніх керівників та активних членів. Тому передбачалося, що спецслужби, за допомогою своїх агентів серед керівництва «сектантських формувань» візьмуть під контроль діяльність «сектантів», та поступово і планомірно будуть розкладати Громаду зсередини, руками агентури, аж до повної ліквідації всіх осередків.

За даними архіву СБУ, на 1959 р. агентурний апарат по лінії церков і сект нараховував близько 2 тисячі агентів, значна частина яких займала в релігійних організаціях керівні посади. Як вказувалося в спецповідомленні, «наявність агентів із числа єпископів, благочинних і інших авторитетів православної церкви, пресвітерів і керівників сектантських організацій АСД-ЄХБ тощо є чудовим підґрунтям для розкладницьких і профілактичних заходів щодо обмеження місіонерської діяльності релігійних об'єднань і їх впливу на відсталу частину населення, зменшенню кількості церковно-сектантських ланок, зупинення їх зросту, і по можливості повної заборони поширення нелегальної сектантської літератури»⁶. Також агентура повинна була збирати необхідні матеріали щодо розколу релігійних громад і відриву від них віруючих.

Авторитетну і сумлінну агентуру з кіл керівництва з так званих сектантських формувань спецслужби націлювали на проведення низки заходів, які б стримували «реакційну» місіонерську діяльність церков і сект та забезпечували зниження авторитету серед населення впливових релігійних організацій УРСР⁷.

З метою відриву віруючих від релігії в середніх ланках релігійних організацій агенти-керівники повинні були посилити розкольницькі і профілактичні заходи та відкрито проводити роботу у напрямку схилення членів громад до повної зупинки їхньої діяльності. Інша частина агентів націлювалася на роботу з оперативних розрахунків та готувалася для висування на керівні посади в «церковно-сектантських формуваннях з перспективою їх розколу»⁸.

Велике значення спецслужби КДБ приділяли підготовці агентів, які практикувалися на вмінні вносити розбіжності і конфронтацію в релігійне середовище, що призводило до втрати довіри між рядовими членами і керівниками церкви, «відриву від віруючих ватажків та подальшого розколу із середини»⁹. Керівництво спецслужб вважало доцільним практикувати підготовку зарубіжним «сектантським центрам» перевірених і політично грамотних агентів з завданням заперечення провокаційних думок про радянську дійсність і корисного впливу на еміграцію¹⁰.

Важливим напрямком агентурно-оперативної роботи, яку виконувала агентура спецслужб була атеїстична пропаганда. Найбільш авторитетним агентам органи держбезпеки доручали підготовку брошур і статей на атеїстичні теми для публікації в пресі під псевдонімом. Також передбачалося, за допомогою агентів, які керують «сектантськими формуваннями» вносити розбіжності і чвари серед релігійних організацій. Зокрема, використовувати з цією метою ЄХБ проти п'ятидесятників, «вільних» православних проти уніатів, католиків і сектантів...»¹¹.

Компартійні лідери навіть на з'їздах піднімали питання щодо посилення атеїстичних заходів серед населення. Так, у рішеннях XXI з'їзду КПРС, який проходив у Москві з 27 січня по 5 люто-

го 1959 р., вказувалося, що органи КДБ мають посилити профілактичні заходи щодо громадян, які стали на шлях несумісний з комуністичним світоглядом. Усі профілактичні заходи щодо віруючих органи держбезпеки схематично поділяли на такі типи: а) таємне відстеження об'єкта профілактики, з наступною бесідою з ним у відділі КДБ; б) виклик в органи КДБ через офіційні канали; в) профілактика об'єктів при участі громадськості, а саме керівництва партійних, комсомольських і профспілкових органів по місцю роботи чи навчання; г) профілактика зі взяттям на поруки громадськістю; д) профілактика з допомогою товариських судів; е) профілактика через пресу; є) робота з об'єктом профілактики через виступ в пресі з його каяттям¹².

Водночас, аналітики спецслужб, вбачали, що цей перелік заходів щодо об'єктів профілактики є недостатнім, у зв'язку з тим, що вони потрапили під вплив буржуазної ідеології, яка навіюється в республіку із-за кордону. Найбільш дієвими методами спецслужби вважали поєднання профілактики з репресіями. У звіті замісника голови комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР Тихонова вказано, що репресії щодо віруючих виправдані, оскільки вони не визнають радянських законів, відмовляються від захисту Батьківщини, від роботи в колгоспах і оборонній промисловості та відривають молодь від громадського впливу з метою виховання з них релігійних фанатиків¹³.

У доповідній записці спецслужб під «грифом цілком таємно» було запропоновано низку методів щодо ліквідації нелегальних релігійних формувань та проводити їх наступним чином: притягувати до кримінальної відповідальності та активно працювати з рядовими «сектантами». Взірцем успішного поєднання профілактичних та репресивних заходів стала робота КДБ Кримської області щодо ліквідації нелегального формування «сектантів п'ятидесятників». Керівництво цього формування в кількості 5 людей було арештовано, а з рядовими членами була проведена профілактична робота партійно-радянського активу. Осіб, які надавали помешкання для молитовних зібрань було оштрафовано та попереджено про виселення з будинку, якщо вони не припинять свою діяльність¹⁴.

Успішним методом боротьби з Християнською церквою спецслужби вважали «компрометацію церковно-сектантських авторитетів». Прикладом дієвості цього методу було проведення в Гайворонському і Ульяновському районах Кіровоградської області операції щодо керівника п'ятидесятників Семенова. Використовуючи агентурні дані про співмешкання Семенова з жінкою, яка спеціально була введена в громаду, спецслужби почали розповсюджувати інформацію серед віруючих про порушення ним релігійної моралі. Після цього Семенов втік у іншу область, керовані ним групи віруючих розпалися, а частина приєдналася до легальної громади ЄХБ¹⁵.

Органи КДБ у боротьбі проти Церкви успішно використовували вплив громадськості. Вважалося, що цей метод є найбільш вдалим для розколу релігійних організацій. Задля профілактики та розкладу релігійних формувань спецслужби спеціально влаштовували зібрання робітників, вечори атеїста, вечори питань і відповіді тощо, які спеціально присвячувалися діяльності визначених релігійних груп і конкретних учасників. Ці заходи готувалися на базі матеріалів, які надавали органи КДБ, і проводилися при згоді і активною участю партійних і радянських органів¹⁶.

Показове розвінчування «реакційної діяльності сектантів» в пресі, радіо, телебаченню і кіно тощо також проводилося з подачі спецслужб КДБ. Зокрема, у доповідній записці повідомлялося, що «останнім часом в обласних і районних газетах систематично публікуються статті і заяви колишніх членів церковно-сектантських організацій, які відійшли від релігії. Це позитивно впливає на розклад релігійних громад, відриває віруючих від церковно-сектантської діяльності»¹⁷.

У доповідній записці за грифом «цілком таємно» від 17 жовтня 1959 р. Начальнику 4 управління КДБ при РМ СРСР генерал-лейтенанту Пітовранову Е. П. знаходиться звіт про результати агентурно-оперативної роботи органів держбезпеки України у «боротьбі з ворожими елементами із числа церковників і сектантів за період 1944 по 1959 рр.». Так, згідно даних звіту за вказаний період органам безпеки за допомогою агентури та оперативних працівників вдалося об'єднати більше 12 тисяч п'ятидесятників з громадами ЄХБ. Таким чином, завдяки арештам та профілактичній роботі, діяльність релігійних організацій в Україні в 1954–1955 рр. була паралізована¹⁸.

Особливо активні міри щодо посилення агентурно-оперативної роботи серед віруючих були застосовані після амністії 1955–1956 рр., оскільки в республіку повернулося із місць позбавлення волі біля 3000 тисяч активних керівників різних церков, які розпочали місіонерську діяльність з метою організації підпільних громад¹⁹.

Щоби запобігти формуванню нелегальних «церковно-сектантських формувань» в 1954–1959 рр. 66 агентів були висунені в їхнє керівництво, що давало можливість повністю контролювати діяльність цих груп і проводити заходи щодо їх розробки або розкладу²⁰. Це дало для

спецслужб позитивні результати, зокрема за протягом п'яти років роботи агентурно-слідчих заходів у поєднанні з громадським впливом «припинили підпільну діяльність більше 8 тисяч учасників нелегальних церковно-сектантських груп, біля 2 тисяч відійшли взагалі від релігії»²¹.

Прикладом зразкових дій спецслужб та їхніх агентів була компрометація ними авторитетних релігійних діячів так званих чистих баптистів Литвиненка і Зюбанова, які повернулися з місць позбавлення волі, і швидко зуміли отримати підтримку з боку 2 000 віруючих та зорганізувати нелегальні молитовні зібрання. Через введenu агентуру спецслужбам швидко вдалося очорнити керівництво громади, тому частина їхніх прихильників взагалі відійшла від релігії, а інша частина приєдналася до ЄХБ²².

Агентурно-оперативна робота щодо «сектантів» завжди планувалася заздалегідь. Головні завдання, які ставилися оперативниками щодо громад ЄХБ на наступні роки були такими: повна ліквідація підпільних нелегальних сект або приєднання їх до легальних громад ЄХБ; створення умов для зменшення кількості проповідників і їх місіонерської діяльності з метою залучення в громади нових осіб, особливо з молоді, кількісне зменшення релігійних громад; посилення профілактичної і розкладницької роботи серед «церковників і сектантів у напрямку паралізації їх реакційного ворожого впливу на відсталу частину населення і відриву віруючих від релігії»; перехоплення каналів зв'язку релігійних організацій із закордонними «сектантськими центрами і використання цих каналів в оперативних цілях»²³.

Виконання цих завдань покладалося на агентуру, «особливо з кола сектантських авторитетів, а в необхідних випадках і проведення репресивних заходів щодо керівництва релігійних організацій, які продовжують антирадянську діяльність»²⁴. Крім того, було постановлено, що у цьому напрямку, зі згоди партійних і радянських органів і за їх активною участю, будуть широко використовуватися друковані органи, кіно, радіо, театри, лекції на науково-атеїстичні теми, а також зібрання трударів і особисті бесіди з віруючими партійно-радянського активу і оперативних працівників²⁵.

Загалом, за участю співробітників та їх агентів держбезпеки протягом 1943 по 1961 рр. було арештовано 120 осіб з керівництва та активних членів громади ЄХБ²⁶.

У секретній довідці за підписом Начальника 4 відділу КДБ при РМ УРСР полковника Сухоніна від 13 січня 1960 р. про результати роботи по лінії церковників і сектантів в республіці за 1956-1960 рр. подана така статистика:

«а) Припинили підпільну діяльність нелегальні секти, у тому числі і баптистські: 1956 р. – 4 групи, всього 11 груп, 1957 р. – 81 група, всього 91 група, з них через репресії 21, 1958 р. – 84 групи, всього 156 груп, 1959 р. – 110 груп, всього 156 груп, 1960 р. – 204 груп, всього 205 груп; б) Припинили нелегальну діяльність – 1957 р. – 5000 осіб, 1958 р. – 4000 осіб, 1959 р. – 1100 осіб, 1960 р. – 2290 осіб; в) Відійшли від релігії: 1958 р. – 180 осіб, 1959 р. – 350 осіб, 1960 р. – 855 осіб; г) Закрито легальних громад ЄХБ і АСД – 1957 р. – 4, 1958 р. – 18, 1959 р. – 63, 1960 р. – 129; д) Відійшли від релігії: 1958 р. – даних немає, 1959 р. – 195, 1960 р. – 350. Арештовано за антирадянську діяльність віруючих Християнських громад: 1956 р. – 45 осіб, 1957 р. – 148 осіб, 1958 р. – 142 осіб, 1959 р. – 42 особи, 1960 р. – 21 особа»²⁷.

Отже, на початку 1960-х років були зачинені тисячі церков і молитовних будинків. Розпочалася масована антирелігійна пропаганда, яка поєднувалася з наклепами на адресу віруючих. У свою чергу, гостро посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, в тому числі і на керівництво Союзу євангельських християн-баптистів. Саме під його впливом Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ) у 1960 р. прийняли документи, які пізніше стали причиною утворення руху «ініціативників», а саме положення про ВРЄХБ і «Інструкційний лист старшим пресвітерам». Ці документи за своїм змістом суперечили основним баптистським принципам. Зокрема, в них від імені ВРЄХБ вимагалася не залучати дітей на молитовні зібрання, довести до мінімуму хрещення молоді до 30 років, при цьому новонаверненим встановлювався випробувальний термін не менше 2-3 років, а учнів, студентів і військовослужбовців взагалі охрещуватися заборонялося. Не дозволялося допускати на проповіді членів інших громад тощо²⁸. Ось що писали очевидці й учасники тих подій: «1961 рік. Братство було піддано тяжким випробуванням. Грубо подавлялася свобода віри. Повна заборона діяльності незареєстрованих громад. По всій країні – масовані арешти, конфіскація будинків, які надали віруючі для зборів. Сотнями закриваються і зареєстровані громади. За першу половину 1961 року було ліквідовано 300 таких громад. ВРЄХБ вважає, що при таких темпах навішування замків всі громади будуть зачинені за 2,5–3 роки»²⁹.

Якщо найвищі ієрархи ВРЄХБ скорилися і підтримали ці документи, то найстійкіші й найпослідовніші члени конфесії т. зв «ініціативники», організували супротив злочинній

владі. У цілому Ініціативна група налічувала 11 осіб. Її очолювали, згідно з офіційною версією, Г. Крючков і О. Прокоф'єв. Зокрема, О. Прокоф'єв допоміг Ініціативній групі налагодити зв'язки з українськими віруючими³⁰. «Ініціативники» висунули свою програму діяльності церкви, головними пунктами якої були: проповідь Євангелія, яка не обмежувалася би стінами молитовних будинків; посилення уваги до релігійного виховання дітей; покаяння й освячення віруючих; безумовне впровадження життя принципу відділення церкви від держави. В 1962 р. «ініціативна група» була перетворена в Оргкомітет, побачили світ надруковані на гектографі самовидавний духовний журнал «Вісник спасіння» (з другої половини 70-х років ХХ ст. – «Вісник істини»), інформаційний «Братський листок» тощо.

У свою чергу з боку органів КДБ посилювалися репресії щодо віруючих, зокрема ними декларувалася повна заборона діяльності незареєстрованих громад. На перше півріччя 1962 р. у секретному плані роботи 5 відділу 2 Управління КДБ УРСР, який був затверджений Замісником начальника 2 відділення КДБ при РМ УРСР – підполковником Каллашом, чітко зазначалося: проаналізувати дані отримані КДБ щодо місіонерської діяльності окремих авторитетів, опозиційно налаштованих євангельських християн-баптистів, підготувати і провести з оперативниками УКДБ Харківської, Донецької, Сумської, Кримської, Запорізької, Одеської, Черкаської і Кіровоградської областей, з участю яких розробити конкретні заходи щодо запобігання ворожій діяльності нелегальних молодіжних груп ЄХБ. Виконання покладалося т.т. Степаненко, Анненко в терміни січень–лютий 1962 рр.³¹.

Крім того, планувалося в лютому-березні 1962 р. прийняти заходи щодо розшуку очільника ініціативної групи «молодих баптистів» О. Прокоф'єва. З цією метою передбачалося направити в «УКДБ Донецької, Харківської, Сумської, Одеської, Кіровоградської і Запорізької і областей оперативних працівників 5 відділу для організації і розробки виявлення родинних і організаційних зв'язків, а також для набору нової агентури із осіб учасників нелегальних груп так званих «молодих баптистів» і організації заходів розкольніцького і профілактичного характеру, компрометації керівників нелегальних груп перед рядовими учасниками. Також передбачалося, вивчити можливість використання в цьому напрямку результати слідства і суду щодо справи арештованих УКДБ Харківської області Лозового, Здоровця і інших баптистів ...». Виконання покладалося на оперуповноваженого майора КДБ М. Анненка, який прозвітував, що в заявлені терміни вклався, О. Прокоф'єв в квітні 1962 р. був арештований³².

Радянська тоталітарна система завжди намагалася винагородити своїх вірних і старанних виконавців, які не гребували досягати своїх цілей за будь-яких обставин, при цьому зневажали моральні принципи та традиції. Тому за виконану зразково роботу щодо припинення «ворожій діяльності антирадянського елемента, які діяли під прикриттям релігії», найкращі оперативні працівники КДБ при РМ СРСР отримували нагороди за підписом замісника голови КДБ при РМ УРСР полковника Шульженко. Зокрема, знаком «почесний співробітник держбезпеки» у 1959 р. було нагороджено майора Анненка Миколу Антоновича – старшого оперуповноваженого 4 відділення 4 Управління КДБ при РМ УРСР, № Е-025195³³. Саме в 1950–60-х рр. Анненко М. А. відповідав за підготовку і здійсненням разом з I Управлінням контррозвідувальних заходів проти закордонних центрів п'ятидесятників і баптистів; організував роботу щодо запобігання діяльності «антирадянських елементів із кіл сектантів п'ятидесятників, ЄХБ і ієговістів-ільїнців; проводив заходи щодо розкладу сектантського підпілля п'ятидесятників; контролював і допомагав в роботі щодо всіх сектантських течій по областях»³⁴.

У 60-х рр. ХХ ст. спецслужби КДБ посилювали пильний нагляд за керівниками та духовними осередками ЄХБ, які легально діяли в УРСР. Але особливу увагу оперативники та агентура спецслужб приділяла незареєстрованій громаді Раді Церков ЄХБ та її активним учасникам. За участю КДБ у 60-70-х рр. в переважній більшості всі керівники незареєстрованих громад були заарештовані, окремі з них відбули декілька термінів ув'язнення, лише Г. Крючкову вдалося вберегтися від арешту. Так, 19 травня 1966 р. після поїздки членів Оргкомітету РЦ Г. Вінса і М. Хорьова в приймальню ЦК КПРС їх заарештували і помістили в Лефортовську в'язницю; 30 листопада Г. Вінса засуджують до трьох років таборів. У 1970 році була заарештована також його мати й засуджена до трьох років ВТТ загального режиму³⁵.

У фондах СБУ зберігаються документальні матеріали оперативного архіву КДБ УРСР про їхню боротьбу з учасниками нелегальних «сектантських груп» в 70–80-х рр. ХХ ст. Так, в 1973–1974 рр. спецслужбами були встановлені і арештовані лідери-нелегали, виявлена підпільна типографія і знищені окремі друковані точки³⁶. Серед заарештованих повторно у березні 1974 р. був Г. Вінс. Його засуджують до десяти років ВТТ з відбуванням у Якутії. Коли справа Г. Вінса отримує міжнародний розголос, його у 1979 році Указом Верховної Ради СРСР позбавили

громадянства і виселили за кордон³⁷. У 1980-х рр. органи спецслужб провели низку агентурно-оперативних заходів щодо віруючих опозиційної РЦ ЄХБ. Зокрема, в 1983–1987 рр. УКДБ Київської області були проведені арешти баптистів-нелегалів та їх осудження³⁸.

Таким чином, у ході проведеного дослідження зроблено низку узагальнень: 1) радянська тоталітарна система, щоби зберегти своє панівне становище і повністю володіти свідомістю своїх підданих, та впливати на їхнє духовне життя у 1946 р. в системі новоутвореного МДБ СРСР та його республіканських відділах створила наділені надзвичайними повноваженням на карально-репресивні та профілактичні дії 5-ті (оперативні) управління, у складі функціональних підрозділів сформовано і відділ «О» МДБ УРСР, який займався наглядом за релігійними організаціями, сектами, групами тощо; 2) спецвідділ «О» МДБ-КДБ УРСР займався плануванням та реалізацією оперативної роботи щодо «агентурно-оперативної розробки сектантів», та в своїй роботі спирався на низку карально-репресивних та профілактичних заходів, які ретельно обговорювалися на спеціальних нарадах, звіти та протоколи з яких були засекречені, і лише нещодавно з них було знято гриф «цілком таємно»; 3) аналіз звітів, повідомлень та доповідних записок показав, що виконання завдань щодо розкладу та ліквідації молитовних будинків ЄХБ покладалося на оперуповноважених та їх агентуру, «особливо з кола сектантських авторитетів», проводилася зі згоди партійних і радянських органів та за активною участю громадськості, яку для антирелігійних заходів спеціально готували; 4) задля успішної реалізації завдань щодо ліквідації та припинення роботи молитовних будинків ЄХБ спецслужби КДБ вміло поєднували карально-репресивні та профілактичні методи: арешти, залякування, штрафи, компрометації релігійних авторитетів, показове розвінчування так званої реакційної діяльності сектантів в пресі, радіо, телебаченню і кіно, театрі, адміністративні заходи за участю лікарів, пожежників тощо.

---

¹ Заватски В. Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusbaptist.stunda.org/dop/zavat.htm>; Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине. – Одесса, 2000. – 348 с.; Руденко А. А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР // На пути к свободе совести. – М., 1989.

² Коцур В. П., Висовень О. І. В ім'я свободи совісті (до питання боротьби радянської тоталітарної систем із релігійним дисидентством). – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 227 с.; Тевікова О.В. Форми та методи антирелігійної боротьби влади в Україні (1953–1964 рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///D:/ДИСЕРТАЦІЯ%20ОКСАНИ/причини%20репресий/tevikova.htm>

³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф.2. – Оп. 26. – Спр. 23. – Том 2. – Арк. 27–28.

⁴ ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1093. – Арк. 29.

⁵ ГДА СБУ. – Перелік справ ф.1. – 3 відділ УДБ НКВС УРСР – 2 управління НКДБ КДБ УРСР. – Історія фондоутворення. – Арк. 25–27.

⁶ ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1093. – Арк. 194.

⁷ Там само. – Арк. 194.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – Арк. 195.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – Арк. 198.

¹³ Там само. – Ф. 2. – Оп. 26. – Спр.23. – Том 2. – Арк. 27–28.

¹⁴ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1093. – Арк. 202.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. – Арк. 203.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. – Спр. 1424. – Арк. 2–3.

¹⁹ Там само. – Арк. 2–3.

²⁰ Там само. – Арк. 5.

²¹ Там само. – Арк. 6.

²² Там само.

²³ Там само. – Арк. 8.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. – Арк. 11.

²⁷ Там само. – Арк. 30–32.

²⁸ Руденко А. А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР // На пути к свободе совести. – М., 1989. – С. 350–351.

²⁹ Юбилейное послание всем евангельским христианам-баптистам // По пути возрождения. Совет церквей ЕХБ. – 1989. – С. 38–40.

³⁰ Лахно О. П. Виступ «ініціативників» як прояв офіційної опозиції в середовищі віруючих евангельських християн баптистів у СРСР. – «Наука. Релігія. Суспільство». – № 1. – 2010. – С. 100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33427/86-Lakhno.pdf?sequence=1>

³¹ ГДА СБУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр 1423. – Арк. 3.

³² Там само. – Арк. 3–4.

³³ Там само. – Арк. 9.

³⁴ Там само. – Арк. 9.

³⁵ Лахно О. П. Вказ. праця. – С. 100.

³⁶ Комитет государственной безопасности Украинской ССР. – 10 отдел. – Тематический перечень документальных материалов оперативного архива КГБ УССР на лиц, проводивши антисоветскую деятельность, маскируемую религиозной догматикой и исполнением религиозных обрядов. – С. 40.

³⁷ Лахно О. П. Вказ. праця. – С. 100.

³⁸ Комитет государственной безопасности Украинской ССР... – С. 41.

Статья посвящена агентурно-оперативной и профилактической работе органов государственной безопасности МГБ-КГБ при СМ УССР по общинам Евангельских христиан-баптистов во второй половине XX в. Доказано, что спецслужбы тщательно обсуждали, планировали и проводили агентурно-оперативную работу по общинам Евангельских христиан-баптистов с целью их дискредитации, а затем полного закрытия их молитвенных ячеек.

Ключевые слова: Евангельские христиане-баптисты, тоталитарный режим, агентурно-оперативная и профилактическая работа, спецслужбы МГБ-КГБ.

The article is devoted to the agent-operational and preventive work of the state security organs of the Ministry of State Security-the State Security Committee under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR for the communities of Evangelical Christians-Baptists in the second half of the XX century. It is proved that intelligence agencies carefully discussed, planned and conducted intelligence and operational work on the communities of Evangelical Christians-Baptists in order to discredit them, and then completely close their prayer cells.

Keywords: Evangelical Christians-Baptists, totalitarian regime, agent-operational and preventive work, special services of the MSS-SSC.